

Լ Ռ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

I

Այն ամառ մի քանի նկարչական էտյուդներին համար որոշեցի արձակուրդներս գիւղում անցկացնել։ Յունիսը հասնելուն պէս՝ պայուսակա և նկարչական պիտոյքներս պատրաստեցի ու ճանապարհ ընկայ։

Մտածում էի ամբողջ երեք ամիս խաղառ կտրուել աշխարհից, ուստի մի այնպիսի գիւղ էի ընտրել, ուր ոչինչ և ոչ ոք ինձ չպէտք է խանգարէր։ Ճանապարհորդ օտարականներ չէին դալիս այնտեղ, որովհետև կուրորա չէր, մեծ հիւրանոցներ չկային, մինչևիսկ մեծ ճանապարհներից էլ բոլորովին դուրս էր։ Խուլ մենաւորութեան մէջ մոռացուելու, լայնարձակ ու գեղեցիկ բնութեան ծոցում ազատօրէն ապրելու ու երազելու բոլոր յարմարութիւնները ներկայացնում էր այդ գիւղը։ Նրա մի կողմից հոսում էր սահանքաւոր լեռնաշին գետակը, միշտ աղմկայոյզ և միշտ էլ վճիտ, միւս կողմում ցցւում էր բարձրաբերձ լեռների մի գեղանիւրկար չղթայ, որի ամեն մի կատարը իր մութ անտառներով ասես թիկունքը մութիով պատած մի հսկայ լինէր, որ դէպի երկինքը ձգուելու գեղեցիկ խենթութեամբ էր բռնուած, իսկ աւելի հեռուն՝ լեռների ոտների սակ հրաշագեղ ելեէջներով տարածւում էր գեղեցիկ դաշտավայրը, ինչպէս մի կատաղի ծով։ Ես աչ-

խատում էի մի անկիւն գտնել, ուր կարողանամ բիրտ, գունատ, շատ անգամ դարչելի իրականութիւնից խոյս տալ ու միայն երազել, երազել ու վայելել միայնութեան խոհերով լի թախիծի պատճառած անխառն հաճոյքը. այժմ ապրում էի մի տեղում, ուր բնութիւնն ինքը մի սքանչելի երազ լինէր ասես, և ուր մարդկային հոգին, ծարաւի ու յուզում՝ դողում էր գեղեցկութեան ներդաշնակութեան սքանչելի գաղտնիքի առաջ: Եւ այս բոլորը ես պիտի վայելէի ամբողջ երեք ամիս. երջանիկ էի, և սիրտս թրթռում էր անխառն հաճոյքից:

Ինձ պէս մի երազող, գեղապաշտ ու բնութեան սիրահար աւելի լաւ բնարութիւն անել չէր կարող:

Տանտիկինս մի հաստ, շիկահեր ու բարի գէմքով գեղջկուհի էր, յիսունից անց էր երևում, բայց անսիրտ ու պարզամիտ էր, ինչպէս մի երեխայ՝ նրա խոշոր թերութիւնը իր շատախօսութիւնն էր, որ էլ աւելի անախորժ էր դառնում շնորհիւ լսողութեան ծանրութեանը: Դեռ առաջին օրը նա ինձ բնդունեց ինչպէս իր վտաբանդի որդուն, որ նոր է վերադառնում օտարութիւնից:

— Խաղաղ աչխատանքի կամ պարզապէս հանգստութեան տեղ է, պարոն, ասաց նա՝ ցոյց տալով ինձ իմ սենեակը և նրա առաջ տարածուող լայնարձակ հորիզոնը, անցեալ տարի էլ ես մի նկարիչ ունէի հէնց այս սենեակում, աւելացրեց նա հպարտութեամբ, որ սեւ, երկար մազեր, կարճ միրուք ունէր, հագնում էր մետաքսէ բլուզ, կրում էր լայնեզր ցոզէ գլխարկ, շատ նկարում էր և շատ էլ գոհ մնաց. նման էր ձեզ, բոլորովին նրման. այսօր երբ հեռուից ձեզ տեսայ, ինձ թւաց, թէ նա է գալիս. լաւ մարդ էր: Ես բախտ ունեմ, իմ պանսիօնը միշտ լաւ մարդիկ են գալիս:

Եւ այդ պանսիօնը... բնդամենը երկու համեստ սենեակ վերին յարկում, իսկ ներքեւում մի խոհանոց, մի սեղանատուն և մի փոքրիկ ննջարան տանտիկինը համար: Բայց պառան աշնպէս էր արտասանում «իմ պանսիօնը», կարծես դա մի շքեղ, հարուստ գրեական լինէր:

Նա երջանիկ էր, որ կարողանում էր ամեն ամառ մի-
երկու ուսանող կամ քաղաքացի հիւր ունենալ, խօսել
նրանց հետ, բաներ իմանալ և յետոյ առանձին հպար-
տութեամբ պատմել իր հարեանուհիներին։ Նոյնիսկ իւ-
րաքանչիւր նոր պանսիոներ ամբողջ ամառուայ ընթաց-
քում ստիպուած էր պառաւից լսել իր նախորդի կեան-
քի և արտաքինի մասին հաղարումի մանրամասնու-
թիւններ։ Խեղճ կիներ այնքան դո՛հ էր լինում, եթէ նո-
րեկն առանձին ուշադրութեամբ էր լսում նրա պատ-
մութիւնները և բաժանում նրա դարմանքը, հիացմուն-
քը, համակրութիւնը դէպի բացակայ հիւրերը։

Ինձ վիճակուել էր լսել մի անծանօթ նկարչի մասին,
որ իբր թէ ինձ պէս երկար մազեր ու միտուք ունէր,
որ շատ էր նկարում և լաւ մարդ էր։ Ընդամենը երկու
շաբաթ էր, ինչ ապրում էի այս պանսիոնում, բայց ար-
դէն գիտէի իմ նախորդի հասակի բարձրութիւնը,
տարիքը, դէմքի տարբեր մասերի ճիշտ նկարագիրը,
աչքերի և մազերի գոյնը, նրա զանազան սովորութիւն-
ները, պառկելու և վերկենալու ժամերը, սիրած կե-
րակները, ձայնը, շարժումները, մի խօսքով ոտքից գը-
լուի ծանօթ էի նրան, բայց իմ բարի պառաւը կարո-
ղանում էր դեռ էլի նորանոր մանրամասնութիւններ
պատմել, որոնք բոլորն էլ ծագում էին առնում ինձա-
նից։ Դժուար չէր նկատել, որ ինչ ես անում էի, տան-
տիկնոջս ասելով նոյնն անպատճառ արած էր լինում
իմ նախորդը։ Ես իմ արտաքինով ու ներքինով, իմ ամ-
բողջ էութեամբ կարծես մի տեսակ կրկնութիւն էի ինձ
անծանօթ, անյայտ, գուցէ և երեւակայական մի մարդու։

Եթէ ես առաւօտներն իջնում էի գետակի ափը,
դուրս էր գալիս, որ իմ նախորդն էլ նոյնն է արել և
միևնոյն ժամին։ Եթէ երեկոյեան ուշ էի վերադառնում,
գրօսնում էի խոնաւ օդի մէջ, նախորդս անպատճառ
նոյն անդգուշութիւնն արած էր լինում։

—Միշտ կրկնում էի, սրդի, ասում էր նա, երեկո-
ները շուտներս արի, խոնաւ օդը լաւ չի, էլի չէր լսում,

ձեզ պէս, պարոն, ձեզ պէս, ախ, այդ նկարիչները, գիտեմ, գիտեմ ձեզ, թափառականներ էք։ Եւ նա օրօրում էր գլուխը յանգիմանող եղանակով։

Ես սկզբում չափազանց դոհ էի, որ հարեան սենեակը պարապ է, որ պանսիոնում ինձ խանդարող չկայ, կարող եմ ապրել ուղածիս պէս, ժամանակա պարապմունքներիս նուիրել, կամ մենմենակ թափառել լեռներում ու խորհել։ Բայց, կամաց-կամաց պառաւի շատախօսութիւններն ինձ այնպէս ձանձրացրին, օր ի սրտէ կ'ուզէի մի բախտակից ունենալ այս պանսիոնում, նրա հետ բաժանել վիճակիս ծանրութիւնը, որ տանտիկիւնս երբեմն էլ ինձ ազատ ձգի և նրանով զբաղուի։ Տարաբախտաբար ամառն արդէն մօտենում էր կիսին, և սենեակը շարունակում էր պարապ մնալ։

Տանտիկնոջս շատախօսութիւնը ինձ սակայն մի օգուտ տուեց, ես այլևս երբէք տանը չէի նստում։ Համարեա ամեն առաւօտ վաղ ճանապարհ էի ընկում լեռները, վերադառնում էի ճաշին և յետոյ կրկին գնում միայն ուշ երեկոյեան տուն դալու համար։ Երբեմն ճաշ էլ տանում էի հետս և այն ժամանակ արողջ օրով տուն չէի գալիս. մի քանի անգամ նոյնիսկ գիշերները չդարձայ և անցկացրի լեռնային խուղերում հովիւների հետ։

Դա մի զարմանալի կեանք էր, խենթ ու գեղեցիկ, մաքուր յոյգերով հարուստ ու խորը։ Ես դարձել էի մի մոլորուած, թափառական քամի, որ էլ ոչ մի տեղ կայան ու հանգիստ չունի։ Ես սիրում էի մենաւոր ու այլ լանդակ ժայռերը, որոնք կարծես գաղտնիքների վրայ թուխս են նստել և նոթերը կիտել պառաւած հսկաների պէս. սիրում էի և՛ մենաւոր ծառերը, որոնք չգիտես ինչ մի անհասկանալի քմահաճոյքով անտառներից խոյս տալով՝ անմատչելի լեռնակատարներն են ընտրում իրանց լուռ խոհերի համար, փոթորիկների տակ տնջում են ու հեծեծում, բայց սիրում են երկընթին մօտիկ լինել։ Եւ այնպէս հաճելի էր ահաւոր

բարձրութիւններէից գլխի պտոյտներով ցած նայել ան-
դունդները, կամ մի հայեացքով ընդգրկել լայնար-
ձակ հորիզոնները ու վայրենի բնութեան լուռ սար-
սափը ճաշակել: Մանուկ օրերից ես սիրում էի երևա-
կայել կենդանութիւնը մեռած ողջ տիեզերքում, ուր
ես եմ միայն կենդանի՝ ամայութեան ու անհունութեան
մէջ տարուելիս, համակուած սգաւոր բնութեան մեծ
վշտով: Այդ վիշտն էր, որ այժմ ես ճաշակում էի այս
մենաւոր լեռներում, ուր ժայռերի կատարներից դահա-
վիժուող ջրվէժներն են հառաչում, և ուր պատառ-պա-
տառ ամպերը յոգնած կարաւանների պէս հեռու տեղե-
րից դալիս են հանդչելու: Այս հմայիչ բնութիւնը ա-
սեա անվերջ երազում էր վեհ լուութեան մէջ, և նրա
երազները գեղեցիկ էին ինչպէս դիւթական հէքիւթ-
ներ: Ես կը կամենայի այդ երազներից մէկն ու մէկը
աչքիս առաջ ունենալ կենդանի ու հասկանալի, շնչակտուր,
բերանաբաց հեալ նրա առաջ, գուրգուրել, փայփայել
նրան, ինդալ ու լաց լինել նրա հետ: Տարօրինակ, ան-
կարելի մի տենչ, բնութեան երազն ինչպէս բռնել, ո՞վ
կը տայ ինձ:

Երբեմն ինձ թւում էր, թէ իմ վնտրած երազը
մարմնացած է մի գեղեցիկ թռչնի, մի թիթեռի, մի
ծաղկի մէջ: Թռչունը բարձրումն էր, թիթեռը բռնել
չէի կարողանում, միայն ծաղիկն էի քաղում, նայում,
խաղացնում ձեռքիս մէջ և ապա փետում ու թերթիկ-
ները բամուռն տալիս: Եւ նայում էի փախչող թերթիկ-
ներին, որոնք գնում էին մեռնելու ո՞վ գիտէ ուր, և
ողջ բնութիւնը իր արտաքին գեղեցիկութեան տակ
դառնում էր իմ աչքին մի հսկայական գերեզման, ուր
մի կոյր անգիտակից ոյժ յեղլեղում էր վեհօրէն,
ստեղծում էր ու փշրում, ծնում էր և ջնջում չգիտես
ինչո՞ւ համար: Բնութեան երազը բռնելու իմ անզո-
րութեան մէջ՝ ես վհատուած ու մուսլլ, ցած էի իջնում
գէպի դաշտերը, ուր չարքաշ կեանքը եռում էր մի ան-
խորհուրդ թափով կարծես դարձեալ անգիտակից ու

անտարբեր դէպի անխուսափելի վախճանը: Ես էլ այդ կեանքի մի մասն էի, նրանից անբաժան և ձեռք էի առնում վրձինս, կտաւի վրայ քարացնում փախչող իրականութիւնը, նրա ցաւոտ վայրկեանները, տառապող մարդու այնքան տանջանքները:

II

Մի քանի օրուայ բացակայութիւնից յետոյ՝ մի երեկոյ տուն վերադառնալիս, գիւղին բոլորովին մօտիկ հեռուից տեսայ երկու կին, որոնք գալիս էին իմ հանդէպ զբօսնողների դանդաղ ու անհոգ քայլուածքով: Նրանցից մէկը տարիքով էր երեւում, իսկ միւսը ջահիլ վերջինս վարդագոյն զգեստ ունէր և նոյնպիսի հովանոց, մինչդեռ միւսը հագել էր մուգ զգեստ և գլխին բռնել էր մի սև հովանոց: Արեգակը վաղուց էր թեքուել դէպի հորիզոնը, նրա շողերը հազիւ էին կարողանում թափանցել ճանապարհի երկու կողմերի ծառերի արանքից, բայց և այնպէս զբօսնող կանայք բաց էին պահում հովանոցները, երևի հէնց այնպէս, առանց մտածելու: Ծանապարհի ստուերոտ ֆոնի վրայ և կանաչների չրջանակով եղբերուած՝ նրանք ծրագրւում էին ինչպէս երկու պատկերներ հեռաւոր կիսախաւարի մէջ: Այս կանայք քաղաքացի են անշուշտ, մտածեցի ես և երևի եկել են մի զբօսանք կատարելու լեռներում: Ես ոչ ուրախացայ, ոչ տրտմեցի և կ'անցնէի նրանց կողքով անտարբերութեամբ, առանց անդամ ուշք դարձնելու նրանց վրայ, բայց մի անսպասելի հանգամանք այդ անկարելի դարձրեց: Դեռ հեռուից ես նկատեցի, որ նրանք ինձ տեսնելով սկսեցին մի տաք խօսակցութիւն տարիքով կիներ ինչ որ պնդում, համոզում, խնդրում էր, իսկ ջահիլը գլխի և ձեռքի վճռական շարժումով մերժում էր: Երբ ես բոլորովին մօտեցայ ու պիտի անցնէի ջահիլ կնոջ կողքից, վերջինս հովանոցը թափով վարքացեց, ամբողջապէս ծածկեց իր դուռը ու շտապով

անցաւ հակառակ կողմը միւս կնոջ հովանու տակ թաղ-
նուելու կամ պաշտպանուելու համար, ինչպէս մի թույլ-
նիկ, որ բազէն տեսնելով շտապում է մօր թեւերի տակ
պահուել:

Ես ապշած մնացի:

Թուում էր, թէ այդ կինն ինձ ճանաչեց ու դիտ-
մամբ խոյս տուեց, որ ես չկարողանամ իրան ճանաչել:
Ուրիշ բացատրութիւն տալ անկարող էի: Առանց կանգ-
առնելու, առանց յետ նայելու՝ շարունակեցի ճանա-
պարհս, բայց ուշք ու միտքս այն կանանց հետ էր, ով-
քեր էին նրանք, ով էր այդ ջահիլ կինը, ինչո՞ւ թաղ-
նուեց: Տարաբախտաբար ոչ մէկի, ոչ միւսի դէմքը տե-
սայ: Մէկիկ-մէկիկ մտաբերում էի ինձ ծանօթ բոլոր
կանանց, յիշում էի իմ անցեալից արկածներ, որոնց մէջ
այսպէս թէ այնպէս խառն է եղել մի կին, և չգտայ մի հատիկ
դէպք, որ հնարաւոր դարձնէր այս աստիճան տարօրի-
նակ հանդիպումն, այսքան վերաւորիչ մի վերաբերմունք
դէպի իմ անձնաւորութիւնը: Մնախորժ զգացմունքով,
դժգոհ ու մտազբաղ տուն հասայ: Տանտիկինս ցնծու-
թեամբ դիմաւորեց ինձ. նրա լիբը բարի դէմքը երջա-
նիկ էր, իսկ խեղճ աչքերը վառւում էին բաւականու-
թեան կրակով:

— Է, սիրելի նկարիչ, ուրախ լուր, բացադանչեց նա
հեռուից, հարեան ունիք և մէկի տեղ՝ երկու:

— Ի՞նչ հարեան:

— Էհ, ես էլ ի՞նչ եմ ասում, հարեան չէ, այլ հա-
րեանուհիներ, չպատահեցիր այն կանանց:

— Այո, երկու կին տեսայ ճանապարհին:

— Մայր և աղջիկ են և պէտք է ապրեն միւս սե-
նեակում մինչև ուշ աշուն. ինչ լաւ եղաւ, այնպէս չէ,
տունը տխուր էր, հիմայ երեք էր, ես էլ չորս: Հը՛,
այսուհետեւ էլ շուտ-շուտ չէք փախչի սարերը, ասենք՝
ինչ եմ ասում, փախչում էք՝ փախէք, ես հիմայ ընկեր
էլ ունեմ, խօսակից էլ, չէք մնայ տանը... աւելի վատ
ձեզ համար: Բայց դիտէք ինչ կայ, աւելացրեց նա

ձայնը ցածրացնելով, այն ջահելը մի քիչ այնպէս է—
 նա մատը ճակատին դրեց—մի փոքր տարօրինակ է,
 բժիշկները խորհուրդ են տուել, որ մեր գիւղը դայ, իմ
 պանսիոնում ապրիւ Սյնպէս սիրուն է, այնպէս սիրուն,
 հանազնականներ են, անպատճառ ազնական, ես առաջ
 էլ ազնականներ եմ ունեցել, ճանաչում եմ...

Դեռ էլի շատ բան ասաց տանտիկինս՝ բայց ես
 այլևս չէի լսում նրան. խնդիրն ինձ համար այժմ մա-
 սամբ պարզ էր, հարեան սենեակում, ինձ բոլորովին
 մօտիկ պէտք է ապրէին երկու անծանօթ կանայք, մի
 մայր ու մի աղջիկ, որոնցից մէկը համարեա պառաւ է,
 իսկ միւսը մի փոքր տարօրինակ։ Վերջին հանգամանքը
 բացատրում էր նաև ճանապարհի անախորժ միջնադէպը,
 որ ես զգուշացայ պատմել տանտիկինոյս նոր շատախօ-
 սութեան առիթ չտալու համար։

Լուութեամբ բարձրացայ սենեակս, շորերս էի փո-
 խում և միևնոյն ժամանակ մտածում։ Որչափ և տարօ-
 րինակ լինէր այդ, բայց ինձ թւում էր, թէ իմ առաջ
 դրուած է մի հանելուկ, որ ես անպատճառ պարտական
 եմ լուծել։ Եւ այդ հանելուկը հետեւեալն էր—«ինչ փո-
 փոխութիւն առաջ կը բերի իմ կեանքում այս նոր հա-
 րեանութիւնը»։ Սյս հարցը դառնում էր իմ գլխում, կա-
 խուած էր իմ չրթունքներից մի պատճառով, որ ես
 բացատրել չէի կարողանում, մի անորոշ զգացմունք էր
 պաշարել ինձ, որ երկիւղ չէր, ոչ էլ անհանգստութիւն,
 այլ անհամբեր, սպասողական դրութեան պէս մի բան։
 Մարդկային կեանքը մեծ ճանապարհ չէ, ուր այնքան
 անծանօթ գոյութիւններ անցնում են իրար կողքից բո-
 լորովին իրարից անկախ ճակատագրերով. ինչո՞ւ համար
 հէնց այս կանայք որեւէ ազդեցութիւն պէտք է ունե-
 նան իմ ճակատագրի վրայ։ Իմ հոգեկան կացութիւնը
 բացատրելու համար սկսեցի մտածել, թէ գուցէ ի բնէ
 իրար հետ շաղկապուած բախտեր կան, որոնց բաղխու-
 մը իրական, առարկայական դառնալու համար պակա-
 սում են միայն դիպուածներ. և ահա այդ փճուական

ձայնը ցածրացնելով, այն ջահելը մի քիչ այնպէս է—
 նա մատը ճակատին դրեց—մի փոքր տարօրինակ է,
 բժիշկները խորհուրդ են տուել, որ մեր գիւղը դայ, իմ
 պանսիոնում ապրիւ Սյնպէս սիրուն է, այնպէս սիրուն,
 հանազնականներ են, անպատճառ ազնական, ես առաջ
 էլ ազնականներ եմ ունեցել, ճանաչում եմ...

Դեռ էլի շատ բան ասաց տանտիկինս՝ բայց ես
 այլևս չէի լսում նրան. խնդիրն ինձ համար այժմ մա-
 սամբ պարզ էր, հարեան սենեակում, ինձ բոլորովին
 մօտիկ պէտք է ապրէին երկու անծանօթ կանայք, մի
 մայր ու մի աղջիկ, որոնցից մէկը համարեա պառաւ է,
 իսկ միւսը մի փոքր տարօրինակ Վերջին հանգամանքը
 բացատրում էր նաև ճանապարհի անախորժ միջնադէպը,
 որ ես զգուշացայ պատմել տանտիկինոյս նոր շատախօ-
 սութեան առիթ չտալու համար:

Լուրթեամբ բարձրացայ սենեակս, շորերս էի փո-
 խում և միևնոյն ժամանակ մտածում: Որչափ և տարօ-
 րինակ լինէր այդ, բայց ինձ թւում էր, թէ իմ առաջ
 դրուած է մի հանելուկ, որ ես անպատճառ պարտական
 եմ լուծել: Եւ այդ հանելուկը հետեւեալն էր—«ինչ փո-
 փոխութիւն առաջ կը բերի իմ կեանքում այս նոր հա-
 րեանութիւնը»: Սյս հարցը դառնում էր իմ գլխում, կա-
 խուած էր իմ չրթունքներից մի պատճառով, որ ես
 բացատրել չէի կարողանում, մի անորոշ զգացմունք էր
 պաշարել ինձ, որ երկիւղ չէր, ոչ էլ անհանգստութիւն,
 այլ անհամբեր, սպասողական դրութեան պէս մի բան:
 Մարդկային կեանքը մեծ ճանապարհ չէ, ուր այնքան
 անծանօթ գոյութիւններ անցնում են իրար կողքից բո-
 լորովին իրարից անկախ ճակատագրերով. ինչո՞ւ համար
 հէնց այս կանայք որեւէ ազդեցութիւն պէտք է ունե-
 նան իմ ճակատագրի վրայ: Իմ հոգեկան կացութիւնը
 բացատրելու համար սկսեցի մտածել, թէ գուցէ ի բնէ
 իրար հետ շաղկապուած բախտեր կան, որոնց բաղխու-
 մը իրական, առարկայական դառնալու համար պակա-
 սում են միայն դիպուածներ. և ահա այդ փճուական

գիպուկաժներէց մէկը: Յետոյ այս բնազանցական միտքը ինձ թւաց անհեթեթ ու ծիծաղելի, ժըպտացի իմ թեթեամտութեան վրայ, արդարեւ, ինչ նշանակութիւն կարող էր ունենալ ինձ նման փորձուած, մեծ քաղաքի արկածալից կեանքին լաւ ծանօթ մի նըկարչի համար մի խեղճ պառաւի և համարեա խենթ աղջկայ հարեանութիւնը, այն էլ երկու ամսով: Հոգեկան այս կացութիւնը արդիւնք էր երեւի այն ծանր թախիծի, որ ես ամեն անգամ բերում էի ինձ հետ հեռաւոր լեռներից ու անտառներից, ուր միայնութիւնը ամենասովորական երեւոյթները դարձնում էր խորհրդաւոր:

Վերջին միտքն ինձ գոհացրեց, բայց իսկոյն իմ աչքին ներկայացաւ ճանապարհի անցքը յետին մանրամասնութեամբ, այն մուգ ֆոնի վրայ, ծրագրուած երկու պատկերները, այն վարդապետին հովանոցը, որ արագութեամբ իջաւ մի անծանօթ դէմքի վրայ, և այն բարձրահասակ կինը, որ վախաւ, մօր յետեւում ծածկուեց: Տանտիկինս ասաց, թէ ջահիլ կինը մի քիչ այնպէս, տարօրինակ է, բայց էլի... Ինչո՞ւ համար վախաւ, կարող էր մի ուրիշ բան անել: Իւրաքանչիւր տարօրինակութիւն, մարդկային հոգու ամենատարրոտի արտայայտութիւն անգամ արտաքին աշխարհում իր շարժառիթները, իր գրգռչներն ունի անշուշտ, ինչո՞ւ ես հանդիսացայ ներկայ դէպքում այն կնոջ անօրինակ վարմունքի պատճառ, ինչ կապ գտաւ. այդ խղճուկ միտքը իմ արտաքինի և իր հոգու մէջ, ինչ հեռաւոր՝ գուցէ և ցաւոտ վերյուշեր զարթեցրի ես նրա գլխում:

Աստիճանների վրայ լսուող ոտնաձայները ընդհատեցին իմ մտքերը, նրանք բարձրանում էին: Ես սկսեցի ուշադրութեամբ հետեւել նրանց քայլուածքին, բզգետանների խշխշոցին, նրանց յոգնած հեքին ու թեթեւ բացազանչութիւններին: Ակամայ հայեացքս դարձաւ դէպի այն դուռը, որ ինձ բաժանում էր նրանցից, և մի անյաղթելի պահանջ զգացի մօտիկից տեսնել նրանց

դէմքերը, մանաւանդ նրա դէմքը: Շունչս պահած՝ մօտեցայ զգուշութեամբ և աչքս դրեցի կողպէքի ծակին, որ իմ բախտից բաւական լայն էր և բանալիով բռնուած չէր: Ինչո՞ւ նայեցի, ինչո՞ւ գործեցի այս յանցաւոր անհամեստութիւնը, չգիտեմ, բացատրել չէի կարող, բայց զգում էի, որ կատարում եմ ամենավատ տեսակի գողութիւն և կուրծքս սղմում էի՝ սրտիս բաբախիւնը մեղմելու համար: Մայրը յիսուեն անց մի կին էր, միջահասակ, հարուստ մարմնով, տակաւին թարմ դէմքով, որ մի ժամանակ պէտք է խիստ գեղեցիկ եղած լինէր: Նահանգ գլխարկը, դրեց մի կողմ, ծոյլ-ծոյլ նետուեց դիւանի վրայ ու յենուեց բարձերին: Աղչիկը բարձրահասակ էր ու բարեձև կազմուածքով, կարծես մարմարից կերտուած. մարմնի զանազան մասերի համաչափութիւնը, դասաւորութեան ներդաշնակութիւնն սքանչելի էր: Նա շիկահեր էր, պարանոցը կարապային, աչքերը խոշոր, բայց առանց իր սեռին ու հասակին յատուկ կրակի, դէմքը ձուածկ էր, նուրբ գծերով, բայց գունատ, ծնօտը կոլոր, իսկ քիթը՝ հռոմէական մատրոնայի: Մի կանացի դէմք աւելի կատարեալ լինել չէր կարող, և սակայն այդ կինը անզօր էր գրաւել ում և լինէր: Նրա արտաքին գեղեցկութեան և ներքին իմացականութեան ներդաշնակութիւնը խախտող մի բան կար, որ արտայայտուում էր նրա և՛ շարժումների, և՛ ժպտի, և՛ մանաւանդ հայեացքի մէջ: Շրթունքները շարժելիս՝ նրա գեղեցիկ քթի երկու կողմերում, բերանից վեր կազմուում էին երկու այնպիսի խորշոմներ, որոնք մենակ բաւական էին ջնջելու համար նրա գեղեցկութեան բոլոր փայլը, իսկ աչքերը՝ այն խոշոր, սիրուն աչքերը կարծես ապակուց ձուլուած լինէին, տարօրինակ էր թւում նոյնիսկ, որ թերթերունքները շարժուում են: Դա մի սառած, անյոյզ դէմք էր, որի խաղաղութիւնը ոչինչ չէր արտայայտում, իսկ ամենաթեթեւ յոյզը դարձնում էր ողբալի: Այդ կինը զարմանալի յիշեցնում էր միզէնների

այն մոմէ դէմքերը, որոնք որքան աւելի են նմանում
բնականին, նոյնքան նողկալի են դառնում:

Արդարեւ իմ առջև կանգնածը կարծես կին չէր, այլ
մի ուրիշ արարած, որի արտաքին փայլի ու գեղեցկու-
թեան տակ ծածկուած էր մի ինչ որ աներևոյթ, ան-
հասանելի ու մութ բան, որ խանդարել էր նրա հոգու
ներդաշնակութիւնը, փշրել էր կամքը և նրան դարձրել
միմիայն շարժումն մեքենայ: Թւում էր, թէ այն մութ,
աւերիչ բանը այդ կնոջ ներքինի և արտաքինի մէջ քան-
դել էր կապերը, և այդ պատճառով դէմքը դադարել էր
հոգեկան յոյզերի հայելին, արտայայտիչը լինելուց: Այդ
պահին աչքերը կարող էին լալ՝ երբ հոգին ժպտում
էր, կամ ժպտալ՝ երբ հոգին լալիս էր:

Նա կանգնած էր հայելու առաջ անշարժ, հովանո-
ցը ձեռքին, գլխարկը գլխին և անթարթ նայում էր
իր պատկերին՝ կարծես հմայուած սեփական գեղեցկու-
թեամբ: Մի երկու անգամ ժպտաց, մի անգամ էլ լե-
զուի ծայրը դուրս հանեց վարդագոյն շրթունքների
միջից:

— Լեզուս ի՞նչ կարմիր է, մայրիկ, այնպէս չէ, տես:

— Հն, կարմիր է, շտապեց համաձայնել մայրը, որ
տխրութեամբ հետևում էր նրա շարժումներին:

— Գլխարկով լաւ եմ, ի՞նչ սիրուն եմ:

— Շատ լաւ ես, շատ սիրուն ես, Կլարա:

— Մազերս կը քանդեմ:

— Քանդիր:

Երևում էր, որ մայրը վճռել է ամեն բանում հա-
մաձայնել նրա հետ և երբէք չհակաճառել, չղայրացնել:

Ջահիլ կինը յետ քաշուեց, գլխարկը հանեց, ներ-
վային շարժումներով երկայն, ոսկեգոյն մազերը քան-
դեց, փռեց ուսերի վրայ ու կրկին եկաւ հայելու առաջ
կանգնեց: Այսպէս նա էլ աւելի գեղեցիկ էր:

— Ես ի՞նչպէս գեղեցիկ եմ, մայրիկ:

— Շատ, շատ գեղեցիկ ես, Կլարա:

— Ես մարդու չեմ գնա, որ տրաքուեն տղամարդիկ, ոչ մէկին չեմ առնի, թող աչքները դուրս դաշ:

— Հն, շատ լաւ կ'անես, մի առ:

— Ա՛յ, ես այն պարօնին էլ չեմ առնի, որին քիչ առաջ տեսանք, ճանապարհին:

— Մի առ, նրան էլ մի առ:

— Բայց նա ինձ կ'ուզի, անպատճառ կ'ուզի, այ, կը տեսնես, տղամարդիկ այդպէս են, հէնց որ մի սիրուն կին տեսնեն, իսկոյն առաջարկութիւն կ'անեն: Մաղերն էլ այնպէս երկար էին, տեսար, բճհ...

Եւ նա բրբջաց բարձրաձայն, հեռացաւ հայելուց, մօտեցաւ լուացարանին, թեւերը մերկացրեց ու սկսեց լուացուել: Հոլանի բազուկներն սքանչելի էին, նուրբ, բարեձև ու սպիտակ: Ձեռքերը թաղեց ջրի մէջ, բայց երկար ժամանակ չէր լուացուում, այլ երեխայի պէս խաղում էր ջրի հետ, մերթ բերանն էր լցնում, փչում՝ այս ու այն կողմ, մերթ երկու ափի մէջ բռնում, թափով սղմում ու ցնցուղները տարածում շուրջը: Կլարան իր խաղերով թրջում էր անկողինը, պատերը, յատակը, իր զգեստները: Մայրը բաւական ժամանակ տխրութեամբ հետեւում էր այդ տեսարանին առանց համարձակուելու խանգարել նրան, ապա ճարը կտրած մօտեցաւ կամացուկ ու բաղցրութեամբ ասաց.

— Կլարա, ջուր ածեմ՝ լուացուես:

— Ձէ, չէ, չէ, դայրացաւ աղջիկը, դէմքը ցաւալի կերպով ծամածուռեց, չրթունքները դողդողացին կատաղութիւնից, աչքերը փայլեցին մի անախօթ կրակով, և նա սկսեց ոտները յատակին խփել և նետել սենեակի չորս կողմը ձեռքի տակ ընկած իրերը — աթու, սապոն, սանր, ջրաման: Մայրը գրկեց նրան, ազաչում էր, որ հանգստանայ, իսկ Կլարան ճչում էր, ոտները թափահարում և ապա սկսեց բարձրաձայն հեկեկալ: Այդ լացը սպանիչ էր, ամբողջ այդ տեսարանը մի ցուրտ, վհատեցուցիչ բան ունէր իր մէջ, որից մարդու մաղերն էին փշաքաղուում ու հողին ցաւում: Ամա-

չեցի, որ նայում եմ, յողբում ու ինձանից դժգոհ յեմ
բաշուեցի, շտապով դուրս փախայ, որ չլսեմ այդ ա-
ւերուած, խեղաթիւրուած հոգու աններդաշնակ հեծկը-
տանքները, մի կորած գիտակցութեան այս այլանդակ
ու անգիտակից սուգը, փախայ դէպի դաշտերը, պէտք
էր քայլել, քայլել... Կլարայի ճիշդ հալածում էր ինձ: Նը-
կար թափառում էի ու մտածում այդ օրուայ անցքերի
մասին, քննում էի իմ հոգին, որի անախակալ յուզում-
ները ինձ զարմացնում էին. այնուամենայնիւ երկար խոր-
հելուց յետոյ եկայ այն հանգստացուցիչ եղբակացութեան,
որ այդ բոլորը թէև չափազանց անախորժ, չափազանց ան-
հաճոյ է, բայց այդ խեղճ կանայք պէտք է որ չկարողանան իմ
կեանքում որևէ դեր խաղալ, թեթև անհանգստութիւն-
ներ պատճառելուց զատ, որ այն ջահիլ կիներ, այն օ-
տարօտի Կլարան ուրբան և գեղեցիկ լինի, ինձ համար
մեռած է, քանի որ նրա հրաշալի արտաքինը միայն
ցաւ ու ափսոսանք է յարուցանում, և վերջապէս ծայ-
րայեղ դէպքում, եթէ նրանք շատ ձանձրացնեն ինձ, կը
ձգեմ ու կը հեռանամ այս պանսիոնից, ուր իմ խաղա-
ղութիւնն ու միայնութիւնը այսպէս անախակալ ու ա-
նախորժ ձևով խանգարուեց: Ինչ և լինէր իմ հոգեկան
կացութիւնը, հաստատ էր սակայն, որ սիրային արկա-
ծի հեռաւոր հնարաւորութիւն անգամ չկար ինձ հա-
մար, իսկ դա աւելի քան կարեւոր հանգամանք էր, ու-
րովհետև հակառակ դէպքում իմ պարապմունքներն իս-
պառ կը խանգարուէին: Գեղեցիկ կիներ իմ կեանքում
միշտ խաղացել է ճակատագրական դեր, չգիտեմ՝ աշ-
խարհում կոյ տղամարդ, որ իր մասին կարողանայ հա-
կառակը պնդել: Գեղեցիկ կիներ մի սֆինքս է մեծ ճա-
նապարհի վրայ, և նրա առեղծուածներից խուսափել անհը-
նարին է: Փախել էի քաղաքից ու այս խուլ ամայութեան
մէջ իմ հանգիստը թանգ էի գնահատում: Ուրախ էի, որ
այս կիներ իր ընտանիքով թէև մի սֆինքս է, բայց ա-
ռեղծուածներ չունի, անվտանգ է: Ե՛ք Կլարան համա-
րեա խենթ էր:

Արդէն մութ էր, և ես խալառ հանգստացած տուն վերադարձայ:

III

Այն երեկոյ էլ ես ու տանտիկինս դարձեալ մենակ ընթրեցինք. իմ հարեանուհիներն իրանց սենեակումն էին, տանտիկնոջ ասելով այդպէս էլ պէտք է չարունակուէր. նրանք սեղանատուն չպէտք է իջնէին երբէք: Ես չգիտէի ուրախանալ, թէ տրտմել, որ մենք այսուհետեւ էլ մենակ պէտք է լինենք սեղանատանը. մի կողմից այնուամենայնիւ ինձ հետաքրքրում էին այդ կանայք, միւս կողմից այդ օրը տեսածներս անհաճոյ էին դարձնում որեւէ նոր հանդիպում: Տանտիկինն այդ օրը չէր խօսում անցեալ տարուայ նկարչից, նա բոլորովին յափրջտակուած էր իր նոր հիւրերով:

—Օ՛, մայրը խելացի կ'ին է, պարոն, խելացի կ'ին, անպատճառ ազնւական ծագումից. բիչ առաջ տեսնէ՛լք, երբ վերադարձան, նա մի ծաղիկ քաղեց պարտիզից, հա, տեսնելու բան էր, թէ ինչպէս կուացաւ, իսկ և իսկ ազնւականի պէս. և յետոյ ծաղիկն էլ այնպէս երկու մատի ծայրով բռնեց քնքշով ծեամբ ու տուեց աղջկան:

—Ազգանհունը, հարցրի ես առանց մտածելու, հէնց այնպէս, և գոգոհ մնացի իմ հարցից:

—Ազգանունը՝ ճշմարիտ՝ չեմ յիշում, մի տեսակ էր, մի խոշոր անուն, ազնւականի անուն, բայց էլի մոռացայ. ես ազգանունները երբէք չեմ յիշում, մինչև իսկ ձերը շատ անգամ մոռանում եմ, անցեալ տարուայ նրկարչինն էլ չեմ յիշում, աւելացրեց նա ժպտալով:

Դուռը կամացուկ բացուեց և շեմքի վրայ յայտնուեց Կլարայի մայրը. անսպասելի էր, ես սաստիկ շփոթուեցի, ինձ թւաց, թէ նա գիտէ, որ ես նայել եմ դրան ճեղքից և յատկապէս եկել է իմ երեսովը տալու վարմունքիս բոլոր տգեղութիւնը: Պակաս չշփոթուեց

Նաև տանտիկինս. նա թուաւ ոտքի, փորձեց մեզ ներկայացնել իրար, բայց այդ էյաջողութեց, միայն ձեռքը նախ մեկնեց դէպի նորեկը, ապա դէպի ինձ ու հազիւ կարողացաւ թօթովել:

— Կենւոր է, տիկին, նկարիչ, լաւ մարդ է, լաւ էլ նկարում է:

— Շատ ուրախ եմ, շատ ուրախ, տիկինը ձեռքը մեկնեց ինձ՝ արտասանելով իր անունը, որ ես լաւ չը լսեցի:

— Հերոս էլ մի նկարիչ ունէի, կրկին մէջ ընկաւ տանտիկինը, իսկեիսկ սրանման, բախտս կտրում է, բոլոր լաւ մարդիկ ինձ մօտ են դալիս:

— Ես անչափ բախտաւոր եմ, որ առիթ ունեցայ այսպէս շուտ ծանօթանալ պարոնի հետ, շարունակեց նորեկը: Ձեզնից ներողութիւն խնդրելու հարկի մէջ եմ դտնւում, պարոն, դարձաւ նա դէպի ինձ. դուք անշուշտ չէք մոռացել այսօր ճանապարհին տեղի ունեցած անախորժ միջնադէպը. երեակայեցէք, տիկին, պարոնը դալիս է մեր հանդէպ, և աղջիկս ծածկւում է հովանոցի տակ և վազում է իմ յետևում թաղնուելու. տարաբախտաբար իմ խեղճ Կլարան տղամարդկանցից և մանաւանդ անծանօթներից խոյս տալու ցաւալի մանիա ունի, մի քանի տարի է, որ այդպէս է, խնդրում եմ ներողամիտ լինիք, պարոն, դէպի խեղճ հիւանդը և ուրիշ բացատրութիւններ չփնտրէք:

— Այս տխուր միջնադէպը, տիկին, ես համարեա մոռացել եմ և ի բոլոր սրտէ ցաւակցում եմ ձեզ յարգելի օրիորդի հիւանդութեան համար, որից՝ յոյս ունիմ՝ նա շուտով կը բուժուի, լեռնային օդը, արձակ, սիւրուն բնութեան մէջ անյոյզ, խաղաղ կեանքը հրաշագործ են մանաւանդ ներվերի համար:

— Շնորհակալ եմ, պարոն, շնորհակալ եմ, որքան բարի էք, ասաց նա և գլուխ տալով հեռացաւ:

Ես մնացի լուռ ու մտախոհ, խօսելու հերթը տանտիկնոջս հասաւ:

—Այդ ի՞նչ անախորժ բան է տեղի ունեցել, Տէր Աստուած, բացագանչեց նա. և դուք ինձ չասացիք. ուրեմն նա այդպէս ծածկուեց ձեզանից, և դուք ինձանից թազրցիք, ինչ ցաւալի բան, և այդպէս սիրուն աղջիկ. իսկ մայրը... տեսա՞ք, ինչպէս է խօսում, աղնւականի պէս. չէք էլ վիրաւորուել, ի՞նչ բարի էք, ճիշտ հերուայ նկարչի պէս. երեակայեցէք, մի անգամ նրա հետ էլ մի նման դէպք պատահեց, անցնում է փողոցով, յանկարծ առաջն է դուրս գալիս մի մարդ, «գինի չե՞ս խմի, ասում է, գնանք մի-մի բաժակ կոնծենք», կարող էք երեակայել այդպիսի վիրաւորանք. այդ անպիտանին ամբողջ գիւղը գիտէր, միշտ հարբած էր և անտանելի ի՞նքը նկարիչը ինձ ոչինչ չասաց, ես դրսից իմացայ, վրդովուեցի, ուզեցի գնալ... դէ ակը չի կարելի, ես միշտ պատուաւոր հիւրեր ունիմ, ո՞ր կ'երթայ, եթէ նըրանց վիրաւորեն զանազան հարբեցողներ, իմ պանսիոնը պատուաւոր հաստատութիւն է. հա, դուրս եկայ, որ գընամ... ուր հարկն է և յայտնեմ, և, երեակայեցէք, իմ սիրելի նկարիչը չի թողնում, չթողեց էլի, «Աստուած իր հետ, ասում է, թողէք նրան հանգիստ». ահա այսպէս բարի մարդ էր, ձեզ պէս բարի, փառք Աստծու, բախտ ունիմ:

Հակառակ իմ սովորութեան այն երեկոյ ընթրիքից յետոյ ես չգնացի զբօսնելու և լուծեամբ բարձրացայ սենեակս, ձգուեցի դիւանի վրայ, ձեռքերս դըլխիս տակ դրած՝ անթարթ նայում էի այն դրանը, որ ինձ բաժանում էր իմ հարեանուհիներէց. նրանք լուռ էին, և այդ լուծիւնն ինձ զբաղեցնում էր ու խորհել տալիս. Վճռել էի այլևս երբէք չնայել կողպէքի ծակից, երբէք անհամեստօրէն չդիտել այն կանանց ներքին կեանքը, չտեսնել այն սքանչելի գեղեցկութեան աւերումները, այդ փշրուած բանականութեան ճնշող տեսարանները: Ես արդէն գիտէի համարեա բոլորը. հարեան սենեակում իր մօր հետ ապրում էր մի հիւանդ, դժբախտ կին, որ ներսում առանձնութեան

մէջ իր անհասկանալի քմահաճոյքներն ունի, իսկ դըրսում տղամարդկանցից ծածկուելու տարօրինակ սովորութիւնն ունի: Եւ այդ ջահիլ կինը գեղեցիկ է. մի գեղեցկութիւն սակայն, որ ամեն վայրկեան աւերում, խանգարում է ներքին, հոգեկան աններդաշնակութիւնից, ինչպէս մի ջինջ լճակ, որ իր յատակին նստած տիղմից պղտորում է ամեն անգամ, երբ քամին յուզում է ալիքները: Գիտէի այդ բոլորը, բայց և այնպէս նայում էի դրանը, չէի կարողանում աչքս հեռացնել կողպէքի ծակից. արդեօք իմ վատ արարքի ամօթն էր հայեացքս կապել այդ դրանը, թէ մի ուրիշ բան, չէի կարող ասել, բայց նայում էի անթարթ, մտածկոտ և դժգոհ:

Մտնի էր արդէն, բայց մտքովս էլ չէր անցնում ճրագ վառել, շարունակում էի պառկած մնալ սենեակիս խաւարի մէջ և ուրախ եղայ, որ ուշադրութիւնըս դրանց մի ուրիշ բան, լուսոյ մի փոքրիկ շող ներս էր թափանցել իմ սենեակը և խաղում էր պահարանիս վրայ, ինչպէս մի մոլորուած թիթեռ: Նայում էի այդ լոյսին, որ գալիս էր հարեան սենեակից, և մտածում էի այն մասին, թէ ինչո՞ւ այդ երեկոյ մնացի տանը և ինչո՞ւ ճրագ չեմ վառում: Մտածում էի, պատասխան գըտնել չէի կարողանում և զայրանում էի: Վերջիվերջոյ եկայ այն եղրակացութեան, որ թէ և չեմ ուզում ինքս ինձ խոստովանել, բայց և այնպէս մնացել եմ տանը դարձեալ այդ կանանց համար, նրանց պատճառով. այս միտքը և՛ ամաչացեց, և՛ զայրացրեց ինձ: Միթէ՛ ճշմարիտ՝ այդ խեղճ, կիսախեղազար Կլարան ինձ այդպէս կարող էր հետաքրքրել մի օրում: Այդ անկարելի է: Եւ որպէս ապացոյց՝ թափով վեր թռայ տեղիցս, լամպըս վառեցի և սկսեցի մէկիկ-մէկիկ նայել ամառուայ ընթացքում իմ կատարած էտիւդները, որոնք կարգով շարուած էին սենեակիս պատերի վրայ:

Նկարները բազմաթիւ էին. այստեղ կար մի գիւղացի աղջիկ, որ հանդարտ գալիս էր դաշտերից՝ գետ-

նախնձորով լի կողովը շալակած: Բեռը ծանր էր, նա կռացած էր և քայլում էր դժուարութեամբ, գեղեցիկ արարած էր, բաց, գրաւիչ գիմազօներով, որոնք սակայն ծովուց ինչ նրա ցաւոտ ճիգերով. աշխատանքը, մաշող, տրորող աշխատանքն էր այստեղ աւերած գործողը. բնութեան ներդաշնակութիւնը, որ այնպէս կատարեալ կարող էր լինել այդ անմեղ դէմքի վրայ, դարձեալ այլանդակում էր. աղջկայ փոյթը չէր, նա գնում էր ու գնում, ապրել էր պէտք:

Լերան վրայից մի պառաւ կին էր իջնում, նա քայլում էր երկուտակ ծալուած խղճալի անկարողութեամբ, թէև բոլոր բեռը չոր փայտերի մի քանի կտորտանք էր, որ նա ածել էր իր պատառոտած գոգնոցի մէջ: Խրճիթը հեռու էր, և նա պիտի քայլէր, քայլէր, լուսութեամբ, առանց տրտնջալու, մինչև կը հասնէր:

Մի գիւղացի կար, որ հեռաւոր դաշտերից սայլով խոտ էր բերում, փոքրիկ առուակից անցնելիս անիւը կտորուել էր, և նա կանգնած՝ նայում էր հեռուն մի անյուսութեամբ, որ ցաւի խորին շեշտ ունէր, նա էլ պէտք է քայլէր մինչև գիւղը, նոր անիւ բերելու գործը մնում էր, և ժամանակն ընթանում:

Մի ուրիշ գիւղացի՝ արևից այրուած, թխացած դէմքով, որ այնպէս յիշեցնում էր մայր հողի գոյնը, հանդարտ քայլում էր արօրի յետևից, և աչքը չէր հեռացնում ակօսից, ուր թաղում էր իր բրտինքն ու յոյսերը: Զոյգ եղները քաշում էին՝ օրօրելով հնազանդ գլուխները, երկիրը սեւանում էր նրանց ոտների տակ սերմն ընդունելու համար:

Եւ էլի ուրիշ շատերը... մտաբերեցի տեղը և ժամը, երբ նկարել եմ այդ տեսարանները, մէկիկ-մէկիկ մտքովս անցան այն անմեղ արկածները, որոնք այնպէս կապուած են թափառական նկարչի պարապմունքներին դաշտերում ու լեռներում: Ճրագի լոյսի առաջ փռուած էր մի ամբողջ գիւղական կեանք իր բազմապիսի, պարզ գրաւիչ արտայայտութիւններով, չարաշար աշխատող,

լուութեան ու խաւարի մէջ տընող մարդկանց մի ամբողջ բաղմութիւն, որոնց միայն տեղքը այնպէս առաքելին է դարձնում մեզ, այնպէս մեղմում փոքրիկ իրերից յուզուած մեր խոշոր կըքերը, նոր սահմանումներ է տալիս մեր անհատական ցաւերին, հասկացնում է մեզ մեր ներքին արժէքը: Այսպիսի տեսարանների առաջ միայն մենք զգում ենք սեփական վշտերի բոլոր ոչնչութիւնը, զգում ենք, որ իրապէս տառապող, մորմնքող սրտերի ցաւերին ծանօթ չենք, և շատ անգամ հէնց դրա համար է մերը անտանելի թւում:

Եւ ինչպէս լաւ էին այդ բոլոր տեսարանները, և որքան վեհութիւն կար այդ տանջուած դէմքերի, այդ հնազանդ և հողին ուղղուած հայեացքների մէջ: Լուութեան խաւարի մէջ սահող, ծանր աշխատանքով ծանրաբեռնուած այդ մութ կեանքի ամեն մի կտորը, ամեն մի խորշը աւելի մեծ ցաւ, աւելի խորը յոյզ է պարունակում/շատ անգամ, քան բիւրաւոր մեղկ գոյութիւնների սին հառաչանքները: Իսկական ու խորունկ ցաւը լուռ է և գալարւում է լուութեան մէջ: Ինչով էի զբաղուած քիչ առաջ, մտածում էի ես. ինչ էի ինչ համար ծանր հոգսի առարկայ դարձրել, սրտի դողդոջիւնով աշխատում էի լսել, թէ ի՞նչ են խօսում երկու կանայք, որոնցից մէկն էլ նոյնիսկ հոգեպէս հիւանդ է. արդեօք նրա համար չէ, որ նա՝ այդ կինը՝ գիւղացի չէ, այլ եկել է քաղաքից և պատկանում է այն դասակարգերին, որոնք երբէք չեն հասկացել բիւրաւոր մութ գոյութիւնների բիւրաւոր տառապանքները:

Ե՛հ, աշխարհը... Ես էլ այդ աշխարհի հարազատ զաւակն էի և ամաչում էի, որ այդպէս եմ:

Իմ մաքերը ընդհատեց հարեան սենեակից լուռող խօսակցութիւնը: Մայրը խնդրում էր, որ աղջիկը անկողին մտնի, իսկ Կլարան չէր համաձայնում և ինչ որ պահանջում էր, ինչ որ պայման էր դնում:

— Ձեռ գնայ, չեմ պառկի, ան, անկողինը կը քանդւի...

Ապա ես լսեցի սենեակի զանազան կողմերը նետուող առարկաների ձայնը. մի փափուկ բան էլ, երևի մի բարձ, դիպաւ իմ դրանը, որ խուլ թրխկոց հանեց, յետոյ մէկը դուրս եկաւ սենեակից, և քիչ յետոյ դուռս կամացուկ թակեցին:

—Ներս մտէք:

Շեմքի վրայ յայտնուեց հիւանդ աղջկայ մայրը անհամարձակ, ամօթահար ու ընկճուած:

—Ներեցէք, պարոն, առաջին օրն է, որ մենք այստեղ ենք, և արդէն քանի անգամ ձեզ անհանգիստ արի. Կլարան խնդրեց ձեզ բարի գիշեր մաղթել:

Ես հասկացայ, դարձեալ մի տարօրինակ քմահաճոյք:

—Բարի գիշեր օրիորդին, ասացի բարձրաձայն՝ հարեան սենեակում լսելի լինելու համար:

—Շնորհակալ եմ, պարոն, որքան բարի էք, ասաց խեղճ կինը ու հեռացաւ:

Հարեան սենեակում կրկին խաղաղութիւն տիրեց, ես հազիւ լսում էի հանուող զգեստների խշխշոցը, անկողինների թեթեւ ճռճուցը, քիչ յետոյ այն էլ դադարեց, և շուրջս իշխեց խորին լռութիւն:

Հարեանուհիներս երևի քնեցին, իսկ ես երկար ժամանակ դեռ քնել չկարողացայ: Ո՞րտեղից յայտնուեցին այս կանայք, որոնք իմ կեանքի խաղաղ, երջանիկ ընթացքն այսպէս անակնկալ և տարօրինակ ձևով խանգարեցին: Եւ եթէ այսուհետեւ էլ շարունակուի, կարո՞ղ եմ մնալ այստեղ թէ ոչ: Այս մտքերը պաշարելէին իմ գլուխը, համարեա տանջում էին ինձ: Հեռանալն անշուշտ ինձ համար դժուար չէր, բայց ես չէի կամենում վշտացնել իմ խեղճ, իմ բարի տանտիկնոջը, նա այնքան էր սպասել, մինչև երկու սենեակներն էլ վարձուէին, այնպէս երջանիկ էր երեք պանսիօներ ունենալով, և այժմ ես ամեն ինչ պէտք է տակնուվրայ անէի: Եւ յետոյ այդպիսի վիրաւորանք ինչպէս հասցնել լեռներն ապաստանած այս կանանց, մանաւանդ նրան—Կլարային:

Հիւանդներն ու անկարները ուր և լինին, իրանց գերազոյն իրաւունքներն ունին, որոնց դիպչելը յանցանք է։ Ուշ գիշեր էր, երբ ես էլ քնեցի՝ թողնելով իմ որոշումը պատահականութիւններին։ Փորձով գիտէի, որ շատ անգամ ամենասովորական, ամենաանշան դիպուածը աւելի է անուժ մի խոշոր, կենսական խնդիր լուծելու համար, քան բազմաթիւ խելացի մտքեր ու մշակուած ծրագրեր։

Անցան մի քանի օրեր. ես վերսկսեցի իմ սովորական կեանքը. ամեն առաւօտ վաղ ճանապարհ էի ընկնում դէպի հեռաւոր լեռներն ու խրճիթները և երեկոյեան վերադառնում լաւ աշխատելուց ու շրջագայելուց յետոյ։ Տարբերութիւնն այն էր միայն, որ գիշերները հովիւների խողերում չէի անցկացնում և իւրաքանչիւր օր որոշ ժամին տուն էի վերադառնում։ Կեանքիս մէջ առաջ եկած այդ փոքրիկ փոփոխութիւնը ես չէի էլ նկատում, ինչ թւում էր, թէ ես ապրում եմ բոլորովին առաջուայ պէս, որ Կլարան ու իր մայրը մաղի չափ անգամ չեն ազդել իմ ամարային սովորութիւնների վրայ, և սաստիկ զարմացայ, երբ տանտիկինըս մի օր ասաց.

— Ի՞նչ լաւ է, որ այժմ ամեն երեկոյ տուն ես դառնում։

Իրաւունք ունէր. դա մի ճշմարտութիւն էր, որ ես չէի գիտակցում, այժմ ստիպուած էի ինքս ինչ խոստովանել, որ այդ փոքրիկ փոփոխութիւնն անխորհուրդ չէր, որ ես վերադառնում եմ յատկապէս իմ հարեանուհիների համար, որոնց ամեն երեկոյ ես պատահում էի հէնց նոյն ծառուղիի մէջ, մօտաւորապէս նոյն տեղում, ուր տեղի ունեցաւ մեր առաջին հանդիպումը։ Առաջուայ պէս Կլարան վարդազոյն զգեստ և հովանոց ունէր, առաջուայ պէս նա քայլում էր՝ սղմուած մօր կողքին ինչպէս մի վախլուկ այծեամ, դարձեալ ինչ տեսնելիս շտապում էր հովանոցով ծածկել դէմքը, բայց էլ չէր փախչում հակառակ կողմը թաքնուելու

համար։ Որքան և անախորժ լինէր այդ, ես մօտենում էի, բարեւում և շտապով անցնում՝ չտեսնելու տալով անհաճոյ տեսարանը։ Կարող էի վերադարձիս ճանապարհը կամ ժամը փոխել, բայց չգիտեմ ինչո՞ւ չէի մտածում այդ մասին, և ինձ թւում էր, թէ նոյնիսկ պիտի վշտանամ, եթէ մի երեկոյ հարեանուհիներիս միւլնոյն տեղում չպատահեմ։ Հոգեկան մի վիճակ էր, որ խուսափում էր գլխիս տրամաբանութիւնից։

Եւ ամեն երեկոյ ընթրիքի ժամանակ տանտիկինս պատմում էր ինձ հազարումի անօրինակ մանրամասնութիւններ իր կենդանիքի՝ մանաւանդ Կլարայի կեանքից։

— Դիտէ՛ք, պարոն, շարունակ ձեր մասին է հարցընում։ Երէկ սաստիկ աղաչում էր, որ ցոյց տանք ձեր նկարները. երեկոները մօրն ստիպում է դուրս գալ դրօսանքի յատկապէս այն ճանապարհի վրայ, որտեղից դուք գալիս էք։

Ընթրիքից յետոյ ես լուութեամբ բարձրանում էի սենեակս, ձգւում դիւանի վրայ խաւարի մէջ և աչքս յառում կողպէքի ծակից ինձ մօտ ներս թափանցող լոյսի շողին, որ խաղում էր միւլնոյն տեղում։ Իւրաքանչիւր երեկոյ մի բուռն ցանկութիւն, մի կիզիչ տենչ էր զարթնում սրտումս, որ ինձ մղում էր դէպի դուռը. ստիպուած էի մեծ ճիգեր գործ դրել վրաս այն փոքրիկ անցքին չմօտենալու, հարեանուհիներին չնայելու համար։ Ի սրտէ կ'ուզէի, որ նրանք ինքնաբերաբար, կանացի այն զգուշութեամբ, որ այնքան շրջանկատ է, երբ պէտք է տղամարդի անհամեստ աչքից թաքնուել, փակէին այդ անցքը թղթի մի կտորով և վերջ տային իմ ներքին կուլին։ Բայց նրանք այդ մասին երեւի չէին էլ մտածում, և Կլարային գողունի կերպով տեսնելու տենչը ինձնում չէր մարում։ Շատ անգամ ինքս ինձ հարց էի տալիս, թէ ինչո՞ւ եմ ցանկանում անպատճառ դիտել այդ կանանց և այն էլ այսպէս, գաղտագողի. ինչո՞ւ համար այդ փոքրիկ անցքը դարձել էր ինձ համար մի

խորհրդաւոր աչք, որ ամեն երեկոյ ասես թարթում,
հրաւիրում է ինձ: Պատասխան չէի գտնում, և՛ զայրա-
նում էի, և՛ վշտանում: Եւ ամեն երեկոյ մտքերիս թելը
կարում էր Կլարայի մայրը, որ միշտ միւսնոյն ժամին
դալիս էր, կանգ առնում դրանս առաջ ու կանչում
բարձրաձայն.

— Պարոն, Կլարան ինդերեց ձեզ բարի գիշեր մաղ-
թել:

Ես պատասխանում էի միւսնոյն ձեռով. հարեանու-
հիներս անմիջապէս քնում էին խաղաղ, իսկ ես դեռ
երկար աչք փակել չէի կարողանում: Ստիպուած գուրս
էի գնում, մենմենակ թափառում ամայի ճանապարհ-
ներով կամ գիշերային անհանգիստ ոգու պէս նստում
գետափին և ականջ դնում նրա միակերպ շառաչին.
Խաղաղ գիշերը, աստղազարդ երկինքը, անորոշ ու խուլ
փսփոցով նիրհող լեռնային բնութիւնը, այս բոլորը,
բոլորը փոխանակ հանդստացնելու ինձ՝ էլ աւելի նպաս-
տում էին իմ մուսլ տրամադրութեանը, ծանր, խեղ-
դող, անորոշ մտքեր պաշարում էին իմ գլուխը: Ինձ
թւում էր, թէ ես մի անդառնալի կորուստ եմ ունե-
ցել, որ մէկն ինձ անողորմ ձեռով խաբել է, դա-
ւաճանել է, խել է ինձանից մի շատ թանկագին բան,
որ ես էլ երբէք, երբէք երջանիկ լինել չեմ կարող, որ
իմ կեանքը վերջնականապէս փշրուած է, և ես կորած
մարդ եմ: Դա մի անորոշ, անհասկանալի սուգ էր, որ
կատարւում էր իմ հոգու խորքում, աշխարհից ծածուկ
և նոյնիսկ ինձ անհասկանալի:

Երբեմն ինձ թւում էր, թէ ես լալիս եմ մեծ բը-
նութեան հսկայ ցաւը, որ՝ ո՞վ գիտէ ինչո՞ւ՝ յանկարծ
բռն է դրել իմ խեղճ սրտում: Մտածում էի, որ երեւի
բոլոր բանական արարածներին յատուկ է մի այդպիսի
ներքին կացութիւն, երբ մարդ առանց հասկանալու
պատճառը՝ լուռ լալիս է, գուցէ տիեզերքի ցաւից, նրա
յարատեւ երկունքից մի բաժին կայ մարդկային հոգու

մէջ, և անհատը իբրև գերագոյն պարտք երբեմն պարտական է սգալ մօր հետ:

Անցաւ այսպէս դարձեալ մի շաբաթ: Հեռանալու մասին այլևս չէի մտածում: Հարեան սենեակից համարեա ամեն օր լսուող աղաղակները, Կլարայի խենթ քրմահաճոյքները ինձ էլ չէին վրդովում, ես կարծես սովորել էի այդ բոլորին: Մի քանի անգամ նոյնիսկ ամբողջ օրը տանը մնացի, ինձ թւում էր, թէ սաստիկ յոգնած եմ լեռների շրջագայութիւնց: Լուսամուտին առաջ նստած՝ ես անհամբերութեամբ սպասում էի հարեանու հինքերիս դուրս գալուն. սիրտս տրոփում էր, երբ տեսնում էի Կլարային, նրա ոսկեգոյն մազերը, նրա զարմանալի բիթն ու ճակատը, նրա կարապային պարանոցը, աննման հասակը: Նայում էի սիրով ու երկար, մի տեսակ ախորժելի, հեշտալիր զգացմունքով. կանացիութեամբ, հմայքով հարուստ այդ պատկերից մի աներեւոյթ բան բարձրանում էր վեր և պարուրում իմ էութիւնը, շլմեցնում ինձ, ինչպէս այն ժամանակ, երբ ես ծաղկաշատ բլրի լանջին փռուած՝ հեռւում էի երջանկութեամբ, արեքցած ծաղիկների անուշահատ բուրմունքով: Բայց հէնց որ այդ գեղեցիկ գէմքի վրայ փայլում էր ինձ ծանօթ անմիտ ժպիտը, հէնց որ նրա ըթի երկու կողմերում կազմում էին այն սպանիչ գծերը, աչքերի մէջ կարծես մեռնում էր իմացականութեան յետին մնացորդը, ես վշտով ու երեսս դարձնում էի նրանից, ծանօթ թախիծը պաշարում էր իմ հոգին, կուրծքս ճնշւում էր անծանօթ զգացմունքի ծանրութեան տակ, և բիչ էր մնում բարձրաձայն հեկեկայի:

Անտանելի էր, այսպէս շարունակել անկարելի էր: Կամաց-կամաց ես կորցնում էի իմ հանգիստը, աշխատելու տրամադրութիւնն ու խանդը, նոյնիսկ առողջութիւնս: Տանտիկինս մի մօր քնքոյշ հոգատարութեամբ առաջինն այդ նկատեց.

— Հիւանդ չէ՞ք:

Այո, ես հիւանդ էի, և չգիտէի ինչից, ինձ հետ մի

Վտանգաւոր բան էր կատարւում, մի աւերիչ զգաց-
մունք կամաց-կամաց քանդում էր իմ սիրտը ինչպէս
կրծող որթ, և ես օր-աւուր խամրում, մաս-մաս մեռ-
նում էի հիւանդ բոյսի պէս:

Վճռեցի այլեւս չսպասել պատահականութեան և
շուտով ձգել հեռանալ այս պանսիոնից, ինչ և լինի:

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

(Գլ շարունակով)

*
* *

Ես լալ կ'ուզեմ, երգել տխուր ու թափառել
սար ու քար,
Անհուն դարդս մոռանալու ոչ ճար ունիմ, ոչ հնար.
Ու քարեղէն արուն-արցունք սրտիս խորքէն քամեմ,
լամ,
Ու թափառեմ մոլոր-մոլոր ու դազազուած՝ սար
ու քար:

Ա՛խ, աշխարհը անտակ ծով է արտասուների,
արունքի.
Կեանքը ցաւ է, կեանքը՝ տանջանք, մահն է գինը
մեր կեանքի.
Թէ բոյս ու շունչ, թէ մարդ ու հաւք տառապում
են անսահման.
Ու սե դուռն է գերեզմանի միակ ելքը տան-
ջանքի...